

DRIUKWERK

REDACTIE RENUS
Geregracht 50
2311 PB LEIDEN

PORT BETAALD
LEIDEN

'RENU'S'

MEDEDELINGENBLAD VAN DE

A.W.N. AFD. RIJNSTREEK

"Gravinne Ada op de Burgt te Leyden belegerd", gravure door
R. Vinkeles naar J. Buys, 1785.

Renus is een uitgave van de afdeling Rijnstreek van de Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland (A.W.N.).

Renus verschijnt tenminste tweemaal per jaar. Oplage 200 stuks.

Redactie: P.J.M. de Baar.

Redactieadres: Geregracht 50, 2311 PB Leiden (werkruimte Rijnstreek).

++++
Gegevens uit *Renus* mogen worden overgenomen, mits met voldoende bronvermelding en een kopie van het artikel, waarin gegevens uit *Renus* werden verwerkt, aan de redactie wordt gestuurd.

++++

Vondstmeldingen

Als u iets gevonden heeft, waarvan u denkt dat het van belang kan zijn, of als u weet dat anderen vondsten hebben gedaan, belt u dan a.u.b. met een van de volgende mensen:

Dick van der Kooij, Welterdreef 93, 2253 LJ Voorschoten, tel. 071-764072

S. Sprey, Burg. Visserpark 14, 2405 GR Alphen a/d Rijn, tel. 01720-94986

Gijsbert Jansen, Chopinlaan 45, 2394 GK Hazerswoude, tel. 01714-13276

Ook houden wij ons aanbevolen voor melding van plaatsen waar graafwerkzaamheden plaats (gaan) vinden. Help mee het bodemarchief te redden: een kleine vondst kan het begin van iets belangrijks zijn!

Meehelpen met de opgravingen?

Heeft u belangstelling om actief deel te nemen aan het veldwerk, dan kunt u in de veldwerk-agenda zien, welke projecten in uitvoering zijn of binnenkort zullen komen. Voor de preciese gegevens over plaats en tijd kunt u de bovenstaande telefoonnummers bellen. Met nadruk wordt er op gewezen, dat ervaring absoluut niet vereist is.

Restaureren, tekenen en vondstverwerking

Deze werkzaamheden vinden plaats in onze werkruimte, Geregracht 50 te Leiden, elke maandag (behoudens als er een lezing is) vanaf 20.00 uur.

Opgave nieuwe leden

Nieuwe leden kunnen zich aanmelden bij de secretaris van de A.W.N., Charlotte de Bourbonlaan 21-A, 3062 GB Rotterdam. Het lidmaatschap kost voor volwassenen f 55,- per jaar. Leden ontvangen zesmaal per jaar het tijdschrift *Westerheem*. Nieuwe leden worden persoonlijk uitgenodigd voor een eerste kennismaking met de afdeling.

Aan de leden.

Allereerst een voorspoedig 1993, vol mooie vondsten, toegewenst.

Dit nieuwe jaar belooft een gedenkwaardig jaar te worden. Onze afdeling viert het twintigjarig bestaan. Het bestuur heeft daartoe naar het verleden gekeken: het tienjarig bestaan werd in 1983 onderstreept met het vullen van een aflevering van *Westerheem* met artikelen over de afdeling en de belangrijkste opgravingen uit die tijd, zoals in Alphen en Cronesteyn. Ook nu is contact opgenomen met de redactie van *Westerheem*, hetgeen resulteerde in de toezegging dat de tweede aflevering van 1994 grotendeels door onze afdeling gevuld mag worden. Gezien de lange voorbereidingstijd betekent dat evenwel dat de artikelen al eind augustus van dit jaar ingeleverd moeten worden.

Bij deze doet het bestuur een beroep op de leden om actief mee te werken aan de realisatie van een waardevol en gevarieerd 'jubileumnummer'. Als U nog een artikel (bijna) gereed hebt of ideeën hebt voor een artikel, wilt U dan contact opnemen met degene die namens het bestuur deze zaak regelt, mw. Joanna Aldred. Dan kan besproken worden of het artikel geschikt is of gemaakt kan worden. Zij is bereikbaar telefonisch op nr. 071-222510 ('s-avonds) of 020-5862308 (overdag) of 's maandags tijdens de werkavond op de Geregracht.

Omdat in het najaar niet alle beschikbare mankracht nodig was voor veldwerk, is onder het opziend oog van Bob van den Berg gestart met het onderhoud van ons gebouw. Begonnen is met het schilderwerk van de ramen en de (vele) goten. Komend voorjaar zal nog afgemaakt worden wat niet voltooid is, zoals het schilderen van de voordeur, de metalen delen van de ramen aan de binnenkant e.d. Het bestuur wil met name Leo, Dick, Ernst en Piet danken voor hun inzet in dezen.

Tot ziens in het veld of op de Geregracht.

A.W.N.-Rijnstreek: veldwerk en andere activiteiten.

Koudekerk - Hondsdijkse polder

In het vorige overzicht werd al kort melding gemaakt van onze belangrijkste graafactiviteit van het afgelopen jaar: de R.O.B./A.W.N.-opgraving in de Hondsdijkse polder te Koudekerk. Dit was de tweede maal in korte tijd dat het ons lukte werkzaam te zijn binnen het kader van een afkleiing ten behoeve van de dakpanindustrie. Al een reeks van jaren was het een doorn in het oog, dat dit toch zo grootschalige grondverzet, waarbij juist de archeologisch waardevolle lagen verdwenen, zich zonder enige archeologische begeleiding voltrok. De laatste twee jaar is het gelukt langzamerhand een aantal contacten te leggen, waarbij met name de organisatie van de tentoonstelling over de pannbakkerij in de Oudheidkamer van het Historisch Genootschap te Koudekerk in 1991 een onverwacht "spin-off"-effect opleverde.

De aandacht op het onderhavige perceel was met name gevestigd door een afkleiing op een naastliggend weiland, waarbij inheems-Romeins aardewerk voor de dag gekomen was. Helaas zijn de vondstomstandigheden hiervan onbekend; de eigenaar bleek nog één scherf te kunnen tonen; de rest was door een 'particulier verzamelaar' meegenomen. Een vondstmelding is uiteraard bij geen enkele instantie binnengekomen. Op grond van deze gegevens werden najaar 1991 en voorjaar 1992 boringen verricht in het af te kleien perceel. Zoals eerder gemeld troffen wij daarbij een tweetal zandige opduikingen/oeverwallen aan. Een andere aanwijzing kwam naar voren bij de registratie van de collectie Geerlof, die hoofdzakelijk uit vondsten van afkleiingen bestaat. Een kadastraal nummer van een perceel, waar (inheems-)Romeins materiaal gevonden was, betrof een weiland aan de overzijde van de Molenwetering, iets ten Noord-Westen van het te onderzoeken terrein gelegen.

Op de eerste dag van de afkleiing ging (gelukkig!) Bram Miedema eens een kijkje nemen en hij trof al in het allereerste begin van het werk, direct ten Zuiden van de Molenwetering, een concentratie scherven van inheems-Romeins baksel aan. Dit bleek het begin van een opgraving, die tesamen met de R.O.B. en de assistent-provinciaal archeoloog Frits Kleinhuis gedurende een zestal weken zou worden uitgevoerd. Voor de lange tijdsduur van het werk was het weer alleszins verantwoordelijk; in terugblik zijn de totale hoeveelheden weggeschept water misschien groter dan het grondverzet.

De exacte vindplaats was ook weer een bewijs voor de voorzichtigheid, waarmee de uitkomst van een boorcampagne gehanteerd moet worden. Zuiver op

grond daarvan hadden wij eerder bewoning in iets zuidwaartse richting verwacht. Gedurende het afkleiingsproces werd overigens eerst recht duidelijk, hoe dynamisch het landschap ooit was, voordat het onder de Duinkerkekleidekken verdween. Voortdurend verschenen in de sleuven kleinere of grotere krekken met prachtig zandige oeverwalsystemen. Opmerkelijk was dat de oriëntatie in het algemeen vrij gelijklopend leek: Zuid-Oost bij Noord-West.

De grootste teleurstelling van de opgraving was dat uiteindelijk geen duidelijke sporen van een bebouwing gevonden zijn. Het totale saldo in dat opzicht betrof één solide en aangepunte paal plus wat vage of vrij ondiepe sporen, die tesamen geenszins een plattegrond van een gebouw opleverden. Een ander fenomeen betrof een vlakje bedekt met rijshout of boombast of iets dergelijks. Verklaring: misschien een erfverharding, misschien gewoon iets natuurlijks. Verder werd een aantal concentraties van aardewerkscherven gevonden. Soms leken ze op haardplaatsjes, maar slechts in één geval bestond de indruk dat de onderliggende klei misschien iets aangegloed was. De rest van de sporen bestond uit sloten en greppels, waarbij de greppels een iets andere oriëntering lijken te hebben dan de sloten en blijkens een oversnijding in één geval misschien een andere (latere) fase vertegenwoordigen. De greppels waren alleen nog maar ondiep in het vlak aanwezig en bevatten weinig of geen vondstmateriaal. De enige duidelijke vondst van Romeins importaardewerk komt overigens wel uit een greppel. Waarschijnlijk is het een deel van een weinig voorkomend type honingpot. Ook over de datering bestaat nog geen zekerheid.

Goed waarneembaar waren daarentegen de sloten, die beiden ook een behoorlijke diepte hadden. Terwijl de greppels, voor zover te volgen, een rechtlijnig beloop toonden, maakte de meest zuidelijke sloot de indruk een segment te vormen van een wijder lopende ovale omgrachting, wellicht rond een woonerf. Dit erf kan zich uitstrekken over meerdere percelen van de huidige, smalle verkaveling. Het is hypothetisch, maar misschien valt dit door boringen aan te tonen: het opgegraven deel van deze sloot steekt aanzienlijk dieper dan de afkleiingen en heeft een vuile vulling met veel vondstmateriaal. In het onderzochte deel viel bovendien waar te nemen, dat in westwaartse richting de concentratie van vondsten toenam. Dit kan duiden op het dichter naderen van de eigenlijke bewoningsplaats.

De tweede sloot, die ten Noorden van de 'omgrachting' en dus naar onze veronderstelling op het woonerf lag, bleek een bijzonder, ja zelfs uniek geval. In zijn beloop volgde hij precies de eerste sloot met een meter of vijf tussenruimte. Verder had hij aan de oostzijde een keurig rondlopende beëindiging en vermoedelijk aan de westzijde eveneens; hier werd het beeld iets beïnvloed

door de insteek van de huidige sloot. Een typisch geval van opgraversgeluk: dit fenomeen lag precies ongeschonden binnen de sloten van de middeleeuwse verkaveling. Het unieke van deze sloot (of juist misschien: bassin) werd gevormd door een bodembedekking van bies/riet o.i.d., prachtig - half rond op doorsnede - lopend van kant tot kant en dit over de volle lengte. Een vergelijkbaar geval is niet bekend; voor de functie zijn tal van verklaringen gesuggereerd, geen tot nu toe echter overtuigend. Ook de constructie/aanlegwijze van deze 'mat' is nog een raadsel: het langvezelige plantaardige materiaal is zeer systematisch in de breedte van oever tot oever uitgespreid, strook naast strook. Een enkele maal zijn er stroken in de lengterichting tussendoor gelegd; van vlechtwerk is echter totaal geen sprake. De grootste dikte is een paar centimeter. Hoe nu moet men zich de oorspronkelijke aanlegwijze voorstellen? Legt men het materiaal droog neer, dan verwaait het; werkt men in het natte, gaat het drijven. Van hulpconstructies, die het geheel op zijn plaats moesten houden, zijn geen sporen gevonden. Zeer opvallend was ook de tegenstelling tot de andere sloot: in de vulling boven de mat werd vrijwel niets gevonden. Onder de mat daarentegen was plaatselijk een dun vuil laagje, waaruit sporadisch enige kleine scherven en botjes kwamen.

Het vondstmateriaal beslaat in omvang zonder de diverse monsters ongeveer drie bodemarchiefdozen. Scherf- en botmateriaal is gedurende de graafweken en daarna door de Koudekerkse leden gewassen, gedroogd en genummerd. Ten behoeve van een eerste specialistische beoordeling en datering is het op het moment bij de R.O.B. in Amersfoort. Zoals gezegd bestaat het aardewerk op een kleine uitzondering na geheel uit inheems-Romeinse baksels. Regelmatig komt versiering voor, zowel inkervingen/lijnen als vingertop-randversieringen. Eén potvorm was tussen de scherven in meerdere exemplaren te herkennen door zijn bijzondere vorm: de zgn. voetbeker. Deze vorm komt regelmatig voor in het terpenaardewerk; ook in Rijswijk - de Bult zijn een paar fragmenten ervan gevonden.

Zonder de toestemming, steun en actieve medewerking van de grondeigenaar, de fam. A. Jongerbloed, de aannemer fa. De Klerk en de opdrachtgever, de fa. Van Oordt, zou de opgraving in deze vorm en met dit succes niet mogelijk geweest zijn.

Overige kleine graafwerkzaamheden

In Voorschoten is in het najaar getracht op een tweetal plaatsen onderzoek te doen. Door de bijzonder hoge waterstand bleken beide pogingen vergeefs. De objecten blijven dus op de werklijst staan.

Te Valkenburg werd weer een deel van de riolering vernieuwd in de wijk, gelegen tussen castellum en marktveld. De werkzaamheden zijn begeleid door de assistent-provinciaal archeoloog Frits Kleinhuis in samenwerking met het I.P.P. uit Amsterdam.

De eerste pogingen met het doen van weerstandsmetingen door R.A.A.P. op een terrein naast de omgrachting van Teylingen te Voorhout waren niet succesvol. De uitslag van een nieuwe meting, die gepland werd, is nog niet vernomen.

In december is een kleine verkenning uitgevoerd te Warmond op het terrein van een jachtwerf. Dit is de locatie van het vrij grote kasteel Lokhorst/Oud-Teylingen, afgebroken in 1824. Slechts een smalle strook grond was voor proefonderzoek toegankelijk. Aangetroffen werden een puinconcentratie, waarin een grote maat kloostermop en - in situ gelegen - de houten bodemplaatconstructie van een waarschijnlijk 17e-eeuwse muur. De volgende stap is om machinaal proefsleuven te graven. Voor de financiering hiervan is een verzoek ingediend bij de gemeente Warmond.

Leiden

Rond het symposium *Aanmodderen*, georganiseerd door het Leids prehistorisch studentendispuut Johan Picardt, ontstond wat publiciteit, waarin de aandacht gevestigd werd op de archeologische situatie in Leiden. Door het verdwijnen van de voor de archeologie verantwoordelijke functionarissen (grotendeels ook nog als vrijwilliger werkzaam overigens!) zal daar binnenkort in het geheel geen voorziening meer aanwezig zijn. In een artikel werd als reactie van de verantwoordelijke wethouder genoteerd, dat voor de archeologie nog een (al bestaande) functie openstond, nu echter onder te brengen bij de afdeling Monumentenzorg. Zoals de situatie thans is, betekent het dat, gelijk overal elders waar geen archeoloog werkzaam is, de gemeente Leiden als werkterrein van de A.W.N. beschouwd moet worden. Gezien de grootte van de stad en de positie van de A.W.N. ver buiten de ambtelijke circuits moet dit - hoezeer de A.W.N. zich ook moreel verantwoordelijk moge voelen - als irreëel bestempeld worden. Voor de archeologie zou het een goede zaak zijn dat de Leidse bestuurders een gunstige en spoedige beslissing namen.

Dat er in Leiden archeologisch het een en ander voorhanden is, toont het feit dat wij er op een tweetal plaatsen actief moesten zijn. Op een saneringsterrein bij de Bontekoestraat trof Leo den Hollander bij een verkenning een ingraving met 14e/15e-eeuws materiaal aan. Opvallend daartussen waren een fragment van een grote stenen vijzel en diverse delen van daktegels. De verkenning werd uitgevoerd op grond van een oude vondst met vroeg-middeleeuwse datering in

deze wijk. Hiervan ditmaal geen spoor, maar ook 14e/15e-eeuwse activiteiten verwacht men zo buiten de singels niet direct. Voor allebei leverde een kleine opgraving de verklaring. Door medewerking van de fa. Van Eyk werd een vlak getrokken van 11 x 3 m. Hierin werd een aantal duidelijke ingravingen zichtbaar. Het vlak eromheen was ook niet totaal schoon. Coupes gaven een oplossing: het hele terrein was geroerd voor kleiwinning. Kleiputten staken tot 80 cm. onder het vlak; een rug tussen twee putten lag nog ca. 30 cm. onder het inderdaad totaal gestoord vlak. Vooral in de bovenlagen van de vullingen waren massa's houtskool aanwezig. Een paar ingravingen bevatten veel scherpen en enig bot. Twee graapjes waren nog grotendeels intact. Conclusie: 14e/15e-eeuwse kleiwinning en waarschijnlijk ook steenbakkerij buiten de stad. Gezien het vondstmateriaal moet men er ook langere tijd bij gewoond hebben.

In het uiterlijk 18e-eeuwse pand Hooigracht 86 voert J. Dröge een bouwhistorisch onderzoek uit. Een huis van dit dubbele pand bevat nog de bijzonder interessante 15e-eeuwse houtconstructie. Voor archeologische assistentie vroeg hij de A.W.N. Hoewel de vloeren te kort openlagen voor een volledig onderzoek werden boeiende ontdekkingen gedaan, zoals de oorspronkelijke watersteeg tussen beide panden met natuurstenen (Gobertange) afvoergoot en hardplaats met diverse aspotten.

Dick van der Kooij.

KOPTELEFOON GEZOCHT

Van bevriende zijde ontving de afdeling een lichtbeschadigde metaaldetector ten geschenke. Sjoerd Nieuwland heeft intussen de reparatie verzorgd. In zijn opinie is het een goed bruikbaar apparaat. Het enige dat ontbreekt is een koptelefoon. Voor inlichtingen en aanbiedingen: 071-613628.

DE NAAM EN OORSPRONG VAN HET RAPENBURG

De naam Rapenburg is niet bepaald uniek. In tal van plaatsen in Nederland en mogelijk zelfs daarbuiten komt die naam voor. Soms is het een gehucht, zoals in de buurt van Hulst, soms is het een polder, zoals bij Arnemuiden en bij Alblasterdam, dan weer een buitenplaats, zoals bij Eindhoven, of een straat, zoals in Amsterdam, Harlingen, Neede en Lichtenvoorde. Zelfs een gewoon huis kan deze naam dragen: in Sommelsdijk staan naast elkaar de huizen Groot Rapenburgh (vroeger ambtswoning van de gemeentesecretaris) en Klein Rapenburgh en een paar huizen verderop Oud Rapenburgh. Of daarbij de ene plaats zijn naam aan de ander ontleent, is

vrijwel onmogelijk vast te stellen. Misschien is een enkele keer invloed uitgeoefend door iemand die aan het beroemde Leidse Rapenburg gestudeerd had, maar het lijkt toch niet dat dat van veel belang geweest is.

Raaphorstenburg

Om dichter bij Leiden te blijven: in Rijnsburg heette een wijk al sinds onheuglijke tijden Rapenburg. De meeste dorpen waren in vier wijken of kwartieren onderverdeeld, die soms zeer merkwaardige namen kregen. Ook in Leiden was er een wijk, hier "bon" genoemd, met de naam Rapenburg: het hele gebied tussen Galgewater, Rapenburg, Vliet en Witte Singel. Later is dit bon gesplitst in Noord- en Zuid-Rapenburg; de grens lag in de Nonnensteeg. De vraag is natuurlijk of de gracht naar dit bon genoemd is of andersom. Indertijd heeft ir. Van Oerle bij zijn onderzoekingen naar de ontstaansgeschiedenis van Leiden de gedachte geopperd dat er ergens een burg(je) geweest zou zijn dat zijn naam ontleende aan het geslacht dat ambachtsheer van Zoeterwoude was, Van Raaphorst. Deze burg, die hij zocht aan de Vliet, zou dan Raaphorstenburg geheten kunnen hebben, en dat zou dan later weer afgesleten zijn tot Rapenburg. Inmiddels is door opgravingen aan het Ruime Conscientieplein/Kampersteeg komen vast te staan dat er aan de Vliet geen burg of ridderhofstad gelegen heeft, zodat deze theorie wel erg wankel geworden is.

Recente onderzoekingen van E. van der Vlist hebben aan het licht gebracht dat de naam Rapenburg in Leiden al genoemd wordt ver vóór 1389, het jaar waarin de stadssingel binnen de stad getrokken werd en een gewone gracht werd, die uiteraard een naam nodig had. Het blijkt nu dat de benaming Rapenburg al in 1359 voorkomt en andere vermeldingen uit 1368, 1384, 1387 en 1388 bevestigen het beeld dat er al geruime tijd huizen in de buurt van de stadsmuur langs de oude stadssingel stonden. Wel is het merkwaardig dat sedert 1389 niet uitsluitend de naam Rapenburg voor deze gracht gebruikt wordt: tot ongeveer 1450 is soms ook sprake van Oude Vest waar Rapenburg bedoeld wordt.

Lidwoord

Ook is het opvallend dat vaak een lidwoord weggelaten wordt. Nu is heel algemeen aanvaard dat je hoort te zeggen en schrijven: het Rapenburg, niet de Rapenburg. Mogelijk heeft de volksmond in het begin *Rapenburg* toch iets meer als de benaming van een streek gezien, waarbij een lidwoord wat minder noodzakelijk is.

Leiden heeft trouwens toch een paar probleemgevallen op dat gebied: wellicht als gevolg van een vernoeming naar een bepaald gebouw ergens in de buurt van Herensteeg-Nieuwsteeg heette het stuk gracht van Nonnenbrug tot Nieuwe Rijn de Steenshuur (al in 1330 wordt een woonhuis "bi der Stienscure" genoemd), waarna vanaf ongeveer 1500 de gewone aanduiding het Steenshuur geworden is (zij het dat op dit moment een Babylonische spraakverwarring heerst: hoewel de ambtelijke aanduiding nog steeds het Steenshuur is, lijkt een grote groep Leidenaars van oudsher de Steenshuur te zeggen, en die groep lijkt te groeien). Iets dergelijks treffen we aan bij het Engeldaal of de Engeldaal als recente straatnaam in Leiderdorp. Zo is ook de betekenis van de grachtnaam het Levendaal niet duidelijk.

In Amsterdam ligt dicht bij het blok met Rapenburgnamen ook Uilenburg. Daar was men trouwens toch sterk in het gebruik van het woord "burg" voor de nieuwe eilanden in het Y, zoals Vlooienburg, Leeuwenburg enz. Niet ver van het Rijnsburgse Rapenburg ligt Valkenburg, maar dan aan de zuidzijde van de Oude Rijn. Twee burcht-namen dus ter weerszijden van de mond van die vroeger zo belangrijke rivier, met verder stroomopwaarts nog de Burcht van Leiden. Onwillekeurig komt dan de gedachte op dat Rapen wel eens een verwijzing naar een vogelsoort of althans dier zou kunnen zijn, en dan is de gedachte aan een soort verbastering van raven niet ver. Zo gek lijkt die gedachte nog niet. De knol die wij raap noemen, heet in het Frans rave. De taalkundigen daarentegen vinden geen enkele aanleiding om een dergelijke overgang van een v naar een p zomaar aan te nemen. Toch zijn er wel een paar voorbeeldjes die die richting uit wijzen.

Raven

Zo stond er in Utrecht een huis aan de oostzijde van de Snippenplaats bij de Stadsplaats dat in 1608 genoemd werd Rapenborch, maar in 1647 verkocht werd onder de naam Ravensburch. In de omgeving van Neede schijnen Raaphorst en Raven(s)horst wel eens door elkaar gehaald te worden. Zoals bekend wordt het nest van de raaf en andere grote (roof)vogels doorgaans horst genoemd, en niet burg. Dat laatste woord wordt daarentegen meer gebruikt voor een in de grond of het water gemaakt hol, zoals een dassenburcht of beverburcht. Plaatsnamen als Kranenburg (achter Nijmegen), mits vernoemd naar de kraan(vogel), is evenwel bekender dan Kranenhorst, en evenzo Uilenburg (in de Betuwe) boven Uilenhorst, Kraaienburg (bij Delft) boven Kraaienhorst, Couwenburg (bij Vught) boven Kauwenhorst, en al helemaal Valkenburg boven Valkenhorst. In Leiderdorp was

een perceel land, dat eigendom werd van het Vrouwengasthuis te Leiden, genaamd Valckenburch; het lag in de Munnikenpolder en daar midden in het land zal toch wel geen echte burg gelegen hebben - eerder een boom of bosje waarin valken nestelden. Hiermee mag gezegd zijn dat het achtervoegsel -burg werkelijk te pas en te onpas gebruikt wordt, en bij het Leidse Rapenburg wellicht te onpas.

Maar misschien moet niet al te zeer vastgehouden worden aan de raaf als vogel, doch meer aan de betekenis van raaf als synoniem voor gitzwart. Bij benamingen als Ravensberg, Ravensbosch, Ravenshorst, Ravensoord, Ravenstein, Ravenswaard en Ravenswaay zal doorgaans de vogel zelf wel de naamgever geweest zijn, maar in bepaalde gevallen kan zijn kleur de aanleiding geweest zijn. Om te beweren dat huizen met de naam Rapenburg dus wel zwart (geteerd of geverfd) of van een donkergetinte steensoort geweest zullen zijn, gaat natuurlijk weer heel erg ver. Het zal voorlopig dan ook nog wel niet uit te maken zijn hoe dat allemaal te verklaren valt. En wat of we daarmee dan aan moeten waar het het Leidse Rapenburg betreft, is nog onzekerder. Een zwarte burg aan de toenmalige stadssingel? Een heel groot nest van raven, bekend als lijkenpikkers, die aan de gevallenen op de plaats van het huidige Academiegebouw gelegen kampplaats (het "krijt", waar kampvechters dienden te strijden tot de dood er op volgde) een nabij feestmaal hadden? Fantasie genoeg, maar bewijzen Of zouden dan toch ooit nog eens opgravingen aan of rond het Rapenburg voor een verrassende oplossing zorgen? Kortom, een werkelijk rationeel klinkende verklaring ontbreekt nog. Zolang zullen personen die hun naam aan een Rapenburg ontleen, zoals in 1618 een Wouter Jansz. van Rapenburch, belastingpachter te Zwammerdam, en het jongetje dat in augustus 1697 drijvend in een mandje in de Leidse gracht gevonden werd en door de regenten van het Weeshuis (dat ook vondelingen opnam) Moses Rapenburg genoemd werd, met deze onbevredigende situatie maar genoegen moeten nemen. Zitten er onder de leden van de afd. Rijnstreek nog deskundigen op dit gebied of leven daar nog betere verklaringen? Dan gaarne een berichtje.

Ouderdom

Overigens is hieraan natuurlijk ook nog gekoppeld de vraag wanneer de stadssingel die later Rapenburg werd, gegraven is. Degene die hierover wel het meest nagedacht heeft, is Van Oerle. In zijn standaardwerk *Leiden binnen en buiten de stadsvesten* uit 1975 besprak hij uitvoerig de wording van de stad Leiden en daarmee uiteraard ook het Rapenburg. Hij hechtte grote waarde aan de door de stadsgeschiedschrijver P.J. Blok in diens *Geschiedenis eener Hollandsche stad I*,

Eene Hollandsche stad in de Middeleeuwen (Den Haag 1910) gegeven reconstructie van de gang van zaken in 1203 en 1204 en diens identificatie van de "nieuwe gracht" met het Rapenburg/Steenshuur. Hij schrijft letterlijk (p. 44): "Er kan daarom nauwelijks worden getwijfeld aan de veronderstelling welke Blok als eerste heeft geuit, dat de gracht van 1204 en de stadsverdediging van het oudste stadsgebied [dat is dus Rapenburg/Steenshuur, dB] identiek zijn". Maar ik twijfel er niet alleen aan - ik verwerp die theorie volkomen.

Allereerst een reconstructie van de gang van zaken in de Hollandse successieoorlog, aan de hand van Drs. A. Uitterhoeve, *Annales Egmundenses. De jaartallenboeken van Egmond. Eerste Nederlandse vertaling* (Alkmaar 1990) 152-164. Gravin Ada trouwde na de dood van haar vader hals-over-kop met Lodewijk van Loon. Deze kwam naar Holland en was hier heer en meester. Nu kwam een oom van Ada, de latere graaf Willem I, in het geweer en kreeg heel wat lieden van adel mee, benevens Zeeland en Kennemerland. Tot zijn steunpilaren hoorde Jacob, de burggraaf van Leiden. In later tijd zou zoiets bijna automatisch inhouden dat de stadsbevolking en -bestuur per definitie de tegenpartij steunden, maar we hebben er geen idee van of dat in 1203 ook zo was en wat die steun feitelijk betekend zou kunnen hebben. Maar of Leiden nu wel of niet anti-Willem was, de opstand van Willem had zoveel succes dat Lodewijk en zijn schoonmoeder naar Utrecht vluchtten, en zijn vrouw Ada naar Leiden. Daar schijnt zij toevlucht gezocht te hebben op de Burcht, dus het bezit van iemand die nauwelijks haar vriend genoemd kon worden. Maar zoals maar al te bekend is: zij moest zich overgeven. In december 1203 is de Burcht dus door de partij van Willem veroverd. Het volgende voorjaar evenwel heroverde Lodewijk heel Holland, zodat de Burcht van bezetter wisselde. Hij sloeg zijn tenten op in Voorschoten, dus niet in (het slecht verdedigbare?) Leiden. Maar kort daarop kwamen de Kennemers in opstand en bezetten Leiden, waarbij denkelijk de Burcht voor de derde keer van bezetting veranderde. Lodewijk was bang tussen twee vuren te komen en vóór de Kennemers zich al te stevig konden verschansen moesten ze verdreven worden. Lodewijk bestormde Leiden; zijn mannen kwamen "in verspreide gelederen in Leiden aan, waar ze de grachten volgooiden met puin en stro". Zodra de mannen van Lodewijk die hindernis(en?) genomen hadden, stormden de Kennemers vrij onbezonnen uit hun verschansingen op de vijand los, maar werden verslagen en vluchtten in wanorde over een brug, die instortte. Als het Rapenburg toen net gegraven zou zijn, zou dat wel tot die verschansingen behoord hebben. Maar dan wordt de stormloop van de Kennemers al helemaal onzinnig. Denkt men bij de versterking alleen aan de Burcht en omgeving, dan is de vraag hoeveel krijgers daar in totaal wel niet

verzameld zouden kunnen worden. Te vrezen is niet zo heel erg veel. Om nog even een klein heikel puntje uit de Leidse geschiedschrijving naar voren te halen: als de Kennemers uit de Burcht vluchtten, dan moet de St. Jansbrug de ingestorte brug zijn geweest; kwamen ze daarentegen uit de kern van Leiden rond de Breestraat, dan kan het ook de Visbrug geweest zijn.

Om het verhaal af te maken: na het verdrijven van de Kennemers plunderde Lodewijk Leiden leeg en keerde naar Voorschoten terug. Mogelijk was Leiden toch niet zo'n ideale plaats om te verblijven en was de verdedigbaarheid inderdaad niet zo best. Korte tijd later vond de "slag" bij Rijswijk tegen Willem plaats, die uitliep op een ordeloze vlucht van Lodewijk via de Zijl naar Utrecht. Daarbij viel Leiden met de Burcht weer in handen van Willem. Onze roemruchte vesting is dus maar liefst vier keer binnen een half jaar onder de voet gelopen.

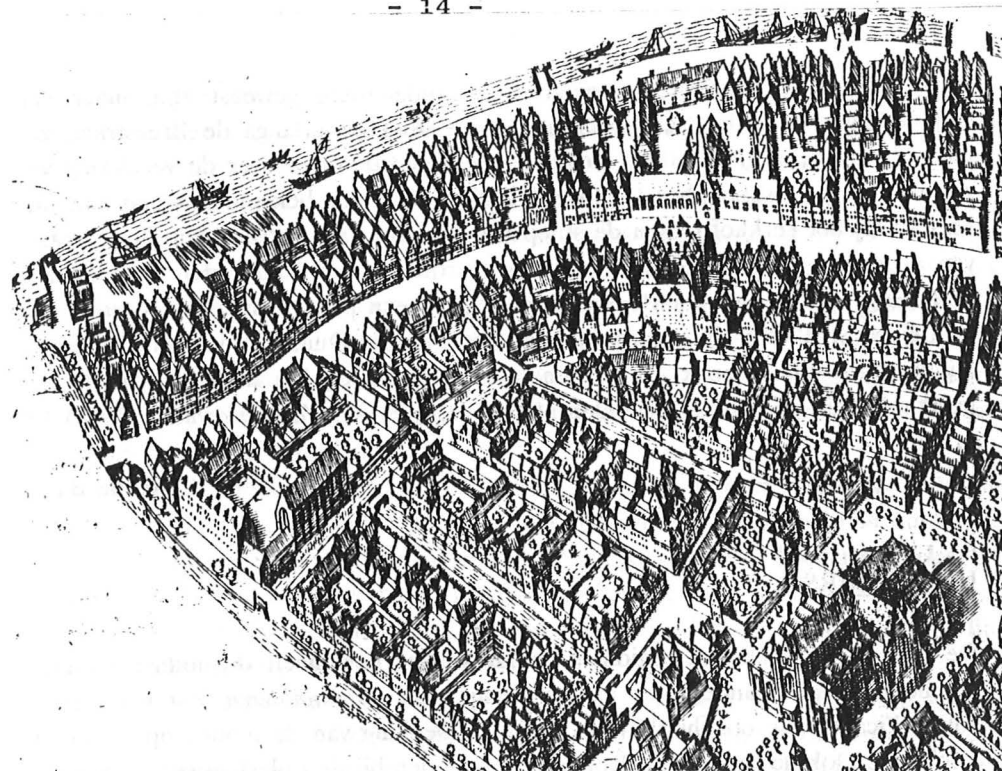
Graven

De *Annales Egmundenses* spreken alleen van al bestaande grachten, waarbij we misschien mogen denken aan Burggracht, Hooglandsekerkgracht/Nieuwstraatgracht en Langebrug. Vanwaar dan een nieuwe gracht uit 1203/04? Daaraan is Melis Stoke schuldig. Hij bewerkte de *Annales* in dichtvorm, maar nam daarbij de nodige vrijheid om zaken weg te laten of juist aan te dikken. Zijn de *Annales* al bijster weinig objectief door de zeer geprononceerde antipathie van de schrijver en zijn abdi tegen al de graven en anderen die ooit iets ten nadele van Egmond gedaan hadden, Stoke schreef voor de graaf van zijn tijd en dat zijn sympathie onvoorwaardelijk bij de steunpilaren van het gravenhuis was, spreekt vanzelf. Stoke dichtte (uitgave van zijn *Rijmkroniek* door W.G. Brill, Derde Boek regel 325 e.v.): "Ende met corne ende met ruwaren, Vulleden si de nie gracht". In regel 312 e.v. had Stoke t.a.v. de pogingen van de Kennemers om de terugtocht van Lodewijk naar het noorden te blokkeren al gedicht: "Ende al dat volc van Kennemaer, Ten Rine quamen ende graven zouden, Grachten, daer si mede wouden, 't Here [heir, leger] sluten ..." Hoeveel volk en hoeveel grachten? Van Oerle interpreteerde dit aldus dat de Kennemers met behulp van het landvolk uit Rijnland tussen december 1203 en april 1204 een gracht gegraven hebben, door hem als Rapenburg/Steenshuur geïnterpreteerd. Maar m.i. kwamen de Kennemers pas naar Leiden toen Lodewijk Leiden heroverd had en zich legerde in Voorschoten. Lodewijk zal er ook wel niet al te veel gras over hebben laten groeien: wie laat zijn vijand zich nu al te stevig verschansen? De beschikbare graaftijd schrompelt dan ineen tot een paar weken. Nu heeft prof.dr.ir. J.C. Visser, naar hij mij mededeelde, eens laten uitrekenen

hoeveel potige kerels (eventueel soldaten) nodig zouden zijn om de enorme massa grond weg te graven voor een stadsgracht van het formaat Rapenburg (al kan dat in het begin uiteraard smaller en ondieper geweest zijn). Dit bleek zo enorm veel te zijn, dat het absoluut onmogelijk geacht moet worden dat men in één seizoen een dergelijke gracht kon graven. Nota bene in het winter/voorjaarseizoen! Uiteraard is nog van belang waar men met de uitgegraven aarde bleef: als daarmee bijvoorbeeld de Breestraat opgehoogd werd, ging ook nog heel wat tijd met transport verloren. Maar op de dichtstbijzijnde plaats om de aarde neer te gooien, meteen langs de uitgraving in de vorm van een (verdedigings)wal op de oostoever van het Kort Rapenburg tot aan de Nieuwsteeg (of misschien nog verder tot aan het Gangetje), is nooit sprake van een wal, maar wel van een stadsmuur. Nu kan men uiteraard de mogelijkheid opperen dat tussen 1204 en de eerste berichten over een stadsmuur, rond 1350, de wal vervangen kan zijn door een muur. Dit zal slechts aangetoond kunnen worden door grootschalige opgravingen op diverse plaatsen aan en achter het Rapenburg. Gezien de intensieve bebouwing moet daar wel niet al te hard op gerekend worden. In summa: het Rapenburg kan nooit in 1203 of 1204 gegraven zijn. Gevoelsmatig ben ik geneigd dat eerder in het tweede of derde kwart van de dertiende eeuw te dateren.

Papengracht

Ik vind een stadssingel op de plek van het Rapenburg ook niet erg voor de hand liggend als het vroege Leiden er uit gezien heeft zoals Van Oerle het ons zo fraai voor ogen gesteld heeft. Hij heeft de rol van de Papengracht als een van de voornaamste scheepvaartroutes tussen Vliet en Rijn sterk benadrukt. Als hij daarmee gelijk heeft, roept dat toch wel de vraag op waarom men in 1204 (of wanneer dan ook) dan niet de Papengracht wat verbreed of anderszins aangepast heeft: dat was toch veel sneller te realiseren dan het graven van een volledig nieuwe singel? Daarmee komen we tot de vraag naar het wezen van de Papengracht. Met name de vraag of deze oudtijds doorgelopen heeft dwars door de Breestraat tot in de Rijn, zoals Van Oerle het ons voorstelt, is daarbij van belang. Er zijn inderdaad berichten over sloten of grachtjes die van de Rijn tot aan of dicht bij de Breestraat liepen, maar deze zijn vrijwel niet te localiseren en wekken niet de indruk van groot belang geweest te zijn. Als de Papengracht doorgelopen heeft, waarom heeft men dan het stuk tussen Langebrug en Rijn ooit gedempt? In ieder geval tot 1389 zou dat hoogst onverstandig geweest zijn: het was een scheepvaartroute binnen de stadsmuren, dus veilig, in tegenstelling tot scheepvaart in

Detail uit de stadsplattegrond van Leiden uit 1600 met de Papengracht.

Rapenburg en Steenshuur. Bovendien maakt de wijze van bebouwing van juist het gebied tussen Breestraat en Papengracht een bijzonder warrige indruk en zo rond 1400 begon men juist oog te krijgen voor ordentelijke bouwplannen. Deze wanorde was zo groot dat het stadsbestuur in 1667 besloot heel het blok tussen Breestraat en Papengracht te slopen en daar een nette Papenstraat aan te leggen (thans als straatnaam vervallen en getrokken bij de Papengracht), met grote fraaie huizen aan weerszijden, behalve het eerste huis aan de westzijde, waar de loop van de vroegere Krepelsteeg (of Varkensteeg of Serpentsteeg) nog te herkennen valt. Kortom, er is geen spoor van een doorlopen van de Papengracht te zien. Maar ook hier geldt dat het fantastisch zou zijn om eens een groot aantal coupes dwars over de Papenstraat te graven, en liefst ook nog in het blok tussen Breestraat en Boommarkt daartegenover. Overigens zijn er zo nog wel meer locaties: de bevestiging van de theorie van J. Rustige over het gracht zijn van de Nieuwstraat en het eventueel niet doorlopen van de Hooglandsekerkgracht tot in de Nieuwe Rijn zou ook door een aantal coupes gevonden kunnen worden.

De Papengracht zal dus m.i. geen doorgaande route geweest zijn, maar een voorstedelijke kavelsloot die uitkwam op de sloot onderlangs de Breestraat, zeg maar de Langebrug. Ik wil tot slot nog een suggestie doen over de verklaring van zijn naam: op 22 september 1359 werd Willem Heerman beleend met een huis met hofstad bij het kerkhof tussen de stoep van het Hof naar het kerkhof en de gracht van de gevangentoren [Gravenstein], na overdracht door zijn vader Heer Willem Heerman, pastoor van Haarlem. Een pastoor is een paap, behalve de pastoor van de Leidse St. Pieter, die steeds commandeur (van de Duitse Orde) genoemd werd en waarnaar bijvoorbeeld de Commanderie (Kloksteeg 25) heet. [C. Hoek, 'De leenkamer van de Burcht te Leiden (1256-174.)', in *Ons Voorgeslacht* 33 (1978) 101 nr. 36]

P.J.M. de Baar

UIT DE PERS

De Leidse (en vaak ook regionale en landelijke) pers heeft de nodige aandacht geschonken aan manifestaties als het symposium *Aanmodderen* van het dispuut Johan Picardt (zie ook hierboven) en de herdenking van de moord op Aleid van Poelgeest. Ook de vondst van Romeinse oudheden bij de rioleringswerkzaamheden te Valkenburg (hierboven eveneens gemeld) kreeg aandacht in het Leidsch Dagblad van 28 december, met name omdat in de stort van het uitgegraven materiaal nog enige vondsten gedaan werden.

Ook *Archeon* in Alphen aan den Rijn haalt regelmatig de pers. Het Leidsch Dagblad van 28 december berichtte over de bouw van het Romeinse badhuis met behulp van stalen gebinten. Dit lijkt strijdig met het streven om alles zo authentiek mogelijk te reconstrueren, maar soms vormen de extra kosten wel eens een hinderpaal, zoals hier. Het Leidsch Dagblad van 6 januari meldde de verwerving van een subsidie van drie miljoen voor de aanleg van een hangbaan tussen het station en het archeologisch themapark. Ook al was de subsidie van het ministerie van Verkeer en Waterstaat veel lager dan gehoopt was, er begint langzamerhand toch schot te komen in de realisatie van het themapark volgens de plannen. Ook het entreegebouw, het nu afgebroken Nederlandse paviljoen van de wereldtentoonstelling te Sevilla, wordt binnenkort opgebouwd.

Ook het gilde van de lieden met de lange vingers is niet uit de pers weg te slaan, maar berichten over hun activiteiten worden pas echt betreurenswaardig als de archeologie het slachtoffer is. Zo werd uit het gemeentehuis van Putten een

muntschat gestolen. De munten waren in 1990 door leden van het Puttens Historisch Genootschap opgegraven in de buurt van Putten. Gelukkig zijn alle 41 zilveren munten uit de dertiende en veertiende eeuw geregistreerd bij het Kon. Penningkabinet, zodat de dieven hopelijk hun buit niet kwijt kunnen.

Dat geldt ook voor degenen die de expositieruimte van onze collega's in Gouda leeggehaald hebben. De voorzitter vertelde voor Radio West dat de vereniging beschikt over goede foto's van alles wat vermist is en dat die op grote schaal verspreid zullen worden. Hopelijk krijgt dus ook deze zaak een goede afloop. Maar het drukt je toch weer eens met de neus op de feiten: hoewel de feitelijke waarde helemaal niet zo groot is, vormen onze "schatten" helaas een begerenswaardig bezit voor weinig scrupuleuze lieden!

Het Leidsch Dagblad van 8 december bevatte een artikel over *Archis*, het computersysteem waarin de R.O.B. alle vondsten opslaat en dat bedoeld is om in de toekomst adviezen te kunnen geven over welke locaties hoogstwaarschijnlijk archeologische vondsten bevatten. Bij graafwerk op die plek, als dat persé nodig is, kan er dan rekening mee gehouden worden, zodat bijvoorbeeld de archeologen tijd genoeg zullen hebben voor een opgraving.

En dan tot slot het huis-aan-huisblad Groot Voorschoten. De aflevering van 19 december bevatte een merkwaardig artikel over de plannen om in Voorburg een stuk Romeinse muur zover weer op te metselen, dat het publiek zich een idee zou kunnen vormen over hoe ooit dit castellum of legerkamp er uit gezien heeft. In het artikel wordt Marijke Brouwer op een dusdanige manier geciteerd, dat dit erg ongeloofwaardig overkomt. Overduidelijk wordt in ieder geval dat zij niet echt kapot is van het reconstrueren van stukken Romeins verleden.

BOEKBESPREKINGEN

Ter gelegenheid van de herdenking van het feit dat het in 1992 zeshonderd jaar geleden was dat Aleid van Poelgeest vermoord werd, verscheen het boekje *Klein Poelgeest, een riddersmatige hofstede in Rijnland* van de hand van (Edwin) J. Roefstra, lid van onze afdeling.

In de vorige aflevering van *Renus* werd het verschijnen van dit boekje al aangekondigd. Nu het dan op tafel ligt, met een mooie felblauwe kaft, geheel in het stramien van de serie 'Nederlandse kastelen' van de Nederlandse Kastelen Stichting (nieuwe reeks deel 26), is het de moeite waard om eens te kijken wat de inhoud is. Het zal vanzelf spreken dat in 28 bladzijden van niet al te groot formaat niet zo geweldig veel informatie gespuid kan worden, zeker als men bedenkt dat er nog vrij veel

ruimte nodig was voor het rijke illustratiemateriaal. Met dit boekje is dan ook het laatste woord over Klein Poelgeest gezegd; de auteur moet nog voor tal van (deel)publicaties stof te over hebben. En dan noemt hij onder zijn geraadpleegde bronnen nog niet eens het archief van de Amsterdamse weeskamer, waar men haast een halve eeuw lang de nalatenschap van de laatste privé-bezitter van Klein Poelgeest Louis Trip de Marez administreerde, in afwachting van de uitslag van het proces dat uiteindelijk de stad Leiden als eigenaar zou aanwijzen.

Het boekje is bedoeld voor een groot doorsnee-publiek, en het zal zeker de meest voor de hand liggende vragen van dat publiek prima beantwoorden, al vrees ik dat er wat té veel oude termen niet verklaard worden. Maar men verwachtte hier geen gedetailleerd verslag van de naar het kasteeltje verrichte opgravingen, al is er in een kort hoofdstukje wel aandacht aan geschonken.

Het boekje *Klein Poelgeest, een riddermatige hofstede in Rijnland* is te bestellen door overmaking van f 6,50 (inclusief porto) op bankrekeningnummer 89.23.45.764 van de Bondsspaarbank te Koudekerk o.v.v. "boekje Klein Poelgeest". Voor nadere inlichtingen: J. Roefstra, tel. 02510-51191 (na 15.00 uur).

Het *Leids Jaarboekje* 1992 bevat geen 'Archeologische kroniek' meer, maar toch een artikel dat van belang is voor een stuk binnenstad, dat inmiddels grotendeels wel onherstelbaar verstoord is, maar voor de archeologie toch interessant blijft. Het gaat om *Het Leidse Cellebroedersklooster* door S.M.C. Leupen. In feite is dit een korte samenvatting en op kleine puntjes actualisering van het op Leiden betrekking hebbende deel van haar doctoraalscriptie *'In reijnder liefden uut charitaten'. Een vergelijkende studie van het leven en werken van de Cellebroeders en -zusters in enkele Hollandse steden gedurende de Late Middeleeuwen tot aan de Reformatie*. Hierin heeft zij alles wat over het Leidse cellebroersklooster aan documenten en andere gegevens bekend is, op een rij gezet. En meteen bij het begin komen de problemen. Ik voeg hier nog even tussen dat F.J.W. van Kan in de bijlagen bij zijn dissertatie *Stelutels tot de macht* het charter Kloosters 148 dd. 10 januari 1409 interpreteert als betrekking hebbend op de Cellebroers. Dit zou dan het allereerste teken van leven van Cellebroers in Leiden zijn. Maar het gaat om een verkoop door Heer Everaert Mathijssoen aan "den broederen 28 comans groot sjaers mitten houde, die hi staende hadde op der broederen huys ende erve, geleghen buten Reinsburgherpoorthuys binnen der nuwer vriede, streckende uten vliet [m.i. de verlengde vaarsloot langs de Rijnsburgerweg] after an ..." enz. Overvoorde heeft dit charter indertijd toegewezen aan het mannenklooster Lopsen, dat inderdaad in de

nieuwe vrijheid buiten de Rijnsburgerpoort lag. M.i. heeft Van Kan hier ten onrechte getwijfeld en betreft dit inderdaad Lopsen. Hij voert althans geen steekhoudende argumenten aan om zijn interpretatie te ondersteunen.

Het oudste document wordt dan dat van 22 januari 1421, dat in diverse edities is overgeleverd. Het origineel van het klooster (H. Geest- of Arme Wees- en Kinderhuis inv.nr. 4542 charter) bezit nog een stuk van het zegel; een duplikaat of kopie op perkament voor de H. Geest (nr. 4542 los), een afschrift in het *Stedeboek* en een zestiende-eeuwse kopie op papier (nr. 4542 los) niet. Mw. Leupen heeft deze akte, waarbij het stadsbestuur het klooster in bescherming nam, diepgaand geanalyseerd. Zij concludeert (p. 34) uit de passage *die huysinghe ende erve daer die broederkens nu ter tijt in wonen* dat de Cellebroeders dus al vóór 1421 naar Leiden gekomen moeten zijn, al is de preciese datum daarvan dan niet bekend. Op basis van een aantekening onderaan de kopie die wel van de H. Geest moet zijn (blijkens de tekst op de achterkant *Dit is 't bescheyt dat de Heyligeestmeesters recht ende bewint* [mw. Leupen leest ten onrechte 'bevrijt'] *gehadt hebben van de huysinge van de Cellebroeders*), namelijk *Dit was eerst gegeven van de erve dat si hadden up die Papengraft ende dit is vernuwet mitten anderen erve*, concludeert zij terecht dat de Cellebroers eerst op de Papengracht gewoond hebben, maar haar interpretatie dat dat dus vóór 1421 geweest moet zijn, is m.i. niet juist. Want zoals ze zelf overtuigend aantoonde: de akte van 1421 kan niet uit 1421 dateren. In de akte wordt namelijk verwezen naar privileges die de Cellebroeders van paus Gregorius XI op 1 december 1377 en van *onsen heiligen vader* Eugenius IV op 12 mei 1431 gekregen hadden. Eugenius was paus van 11 maart 1431 tot 23 februari 1447, zodat de akte van tussen 1431 en 1447 moet dateren. Ik heb haar indertijd ook gewezen op het handschrift van de kopie voor de H. Geest, dat m.i. ontwijfelbaar van de stadsklerk Jan Philipsz. is. Deze man had de gewoonte om de door hem geschreven akten van zijn paraaf Johs. te voorzien (zie 'Leidse cultuurverandering in de 15e eeuw', in *QQ, informatieblad voor het personeel van de gemeente Leiden* 2 (1990) nr. 8 p. 14), maar ik herzie mijn mening dat hij die paraaf pas zal zijn gaan voeren toen hij formeel stadssecretaris geworden was (eind 1447). Hij parafeerde namelijk al in 1442 een charter (H. Geest inv.nr. 4549). Des te meer wordt dan het karakter van de kopie een echt afschrift, dat niet belangrijk genoeg was om gezegeld en geparafeerd te worden. Omdat we niet precies weten wanneer Jan Philipsz. als klerk begonnen is, geeft dit nu geen extra aanknopingspunten t.a.v. de datering, maar overduidelijk blijft toch dat de akte niet uit 1421, maar eerder uit begin veertiger jaren zal stammen. Mogelijk heeft er wel een akte uit 1421 bestaan, maar is deze later geactualiseerd, waarbij dan de vraag is wat er toen allemaal gewijzigd

is. Dit zou dan getroffen kunnen hebben het klooster op zijn vorige locatie aan de Papengracht. Waar dat precies geweest is, laat zich niet eenvoudig vaststellen. Ik heb zelf gedacht aan de plek waar later het hofje Sion gesticht is, maar grondige bestudering van al het beschikbare archiefmateriaal bracht geen uitsluitsel. Wel bleek tot mijn verrassing dat het door Hugu van Swieten in 1480 gestichte Sionshofje eigenlijk een voorganger had! De akte (Arch. Hofjes inv.nr. 6 fol. 6 nr. 8), waarbij Jacop Claisz. verkoopt aan Jan van Zwieten *twie cameran mit horen erve, ghelegen op die Papengraft ende heeft belegen an die noirtzijde Bouwijn van Zwietsen erfnamen mit die aelmishuysen van Zwietsen, ende an die ander side ...*, dateert van 14 juni 1458 en betreft een complex(je?) vrijwel op de hoek Papengracht oostzijde-Langebrug, dus op de plek waar later inderdaad het Sionshofje verrees. De chronologie, die dus door mw. Leupen hier en daar niet goed in de gaten gehouden is, is aldus: mogelijk in 1421 stichting van het eerste klooster aan de Papengracht; rond 1440 verhuizing naar de Cellebroersgracht. Hopelijk komen er nog eens nauwkeuriger gedateerde stukken boven water, of leveren opgravingen op het terrein van het klooster nog wat op.

P.J.M. de Baar

Handwritten text in a cursive script, likely a transcription of the original document. The text is dense and difficult to read due to the handwriting. It appears to be a legal or historical document, possibly related to the purchase of the Sionshofje mentioned in the main text. The text is written in a dark ink on aged paper.

LEZINGEN

Maandag 1 februari

Dr. L. van der Valk (Rijks Geologische Dienst): *De geologische ontwikkeling van de Oude Rijnmond: een 6000 jaar durend gevecht tussen rivier en zee.*

Aan de hand van de jongste resultaten van de geologische kartering wordt een overzicht gegeven van de verschillende tijdperken in de vorming van de westkust van Nederland.

Vrijwel de gehele periode van 6000 jaar die hier besproken zal worden, heeft de zee invloed gehad in het gebied rond de Rijnmond. In de eerste tweeduizend jaar is die invloed zeer direct: de kustlijn lag in die tijd in de buurt van Warmond en Voorschoten. In de millennia daarna is sprake van een geringere invloed, maar er zijn periodes geweest waarin de zee door middel van overstromingen weer haar invloed deed gelden. Naarmate de snelheid van de stijging van de zeespiegel echter afnam, kwam een meer beschutte ligging van het gebied tot stand, nl. door uitbouw van de kust. Een duinmassief aan de zuidzijde van het zeegat van de Oude Rijn bood in toenemende mate bescherming tegen stormvloed. In de twaalfde eeuw is het de mens die de laatste activiteit ervaart. Tegelijk is die mens in het achterland bezig om de invloed van de Oude Rijn teniet te doen: de aanleg van een stelsel van waterwegen en dammen. Deze activiteit luidde mede de laatste periode van volledige sluiting van het zeegat in.

De bewoonbaarheid van de regio van de Oude Rijnmond is direct verbonden met deze geologische geschiedenis. Voorbeelden laten zien op welke wijze die bewoonbaarheid beïnvloed is.

Maandag 15 maart

Mw. dr. C. van Driel-Murray (IPP): *Barakken en hun bewoners: een beroepsleger in koloniale dienst.*

Omdat er in de Romeinse tijd een wettelijk verbod op soldatenhuwelijken bestond, wordt er traditioneel uitgegaan van een zeer onevenwichtige bevolkingssituatie in de grenszones van het Keizerrijk. Analyse van het in militaire kampen gevonden schoeisel kan dit beeld aanzienlijk nuanceren door de werkelijke aantallen mannen, vrouwen en kinderen 'zichtbaar' te maken. Echter, het beeld verkregen door de bewoning van de opgegraven gebouwen in Vindolanda, een fort aan de muur van Hadrianus waar *Batavi en Tungri* gelegerd waren, wijkt dusdanig

af van de verwachtingen dat naar alternatieve vergelijkingsmodellen gezocht moet worden. Hoewel beschouwingen over het Romeinse leger (onbewust) voornamelijk berusten op het Brits/Amerikaans koloniaal verleden, wordt hier het Koninklijk Nederlandsch Indisch Leger als voorbeeld genomen als een organisatievorm die de archeologische nalatenschap veel dichter benadert.

LET OP! In plaats van in de vertrouwde zaal in het Academisch Ziekenhuis zullen deze lezingen gehouden worden in de zaal van het Gemeentearchief. Deze is niet toegankelijk via de gewone hoofdingang aan de Boisotkade 2A, maar via de ingang Vliet 45. Die ingang is niet alleen te bereiken via de Vliet, maar ook vanaf de Boisotkade over het tegelpad rechts van het hoofdgebouw en vervolgens over het keienstraatje dwars door de tuin en het hek aan het eind daarvan. Helaas is parkeren van auto's een probleem: Boisotkade en Vliet vallen binnen het restrictiegebied. Aan de overzijde van de Witte Singel en in de zijstraten daarvan mag (nog) onbeperkt en gratis geparkeerd worden. Het Gemeentearchief beschikt over twee eigen parkeerplaatsen, maar die zijn in principe bestemd voor de spreker en de voorzitter. De aanvang is steeds om 20.00 uur.

De derde lezing van het winter-/lenteprogramma vindt plaats in aansluiting op de jaarlijkse afdelingsledenvergadering (3 mei). Dan zal drs. W.A.M. Hensing, provinciaal archeoloog van Zuid-Holland, spreken over de recente ontdekking van het tracé van de Corbulogracht nabij Leidschendam. Nadere bijzonderheden verschijnen in de volgende aflevering van *Renus*.

MEDEDELINGEN

In de Pieterskerk wordt een lezingencyclus gehouden over bepaalde aspecten uit de geschiedenis van die kerk. Vaak zijn die echter van kunsthistorisch belang. Mogelijk kan het volgende onderwerp wel interessant zijn voor archeologen: op zondag 28 februari houdt mw. drs. L.E. Loopstra om 14.00 uur een lezing over *Een ridderorde voor de Pieterskerk: de relatie tussen de Pieterskerk en de ridderlijke Duitse Orde in Leiden*. Tijdens haar studie verrichtte zij een diepgaand onderzoek in de archieven van de Duitse Orde te Utrecht, waarin heel wat materiaal over de Leidse Commanderij bewaard is gebleven. De hiermee geschreven scriptie is in verkorte vorm in het *Leids Jaarboekje* 1984 gepubliceerd. De Duitse Heren hebben een grote invloed op dit deel van Leiden gehad en bij grondwerkzaamheden in het hele blok Kloksteeg-Rapenburg-Nieuwsteeg moet men hen zeker niet vergeten.

VELDWERK-AGENDA

- Alphen: Veldverkenning in buitengebied.
- Hazerswoude: Rijksweg 11. De werkzaamheden worden gevolgd. Rijndijk. Mogelijk prikonderzoek Bij-Lust.
- Hillegom: Centrum. Terrein vrijgekomen, dat misschien interessant is.
- Leiden: Diverse projecten. Er zijn enkele contacten gelegd. Door de verschillende en onberekenbare snelheden van de plannings is het onmogelijk te zeggen wat nu, later of nooit aan de orde komt. Meldingen van leden welkom!
- Oegstgeest: Endegeest. Voortzetting onderzoek in de komende maanden.
- Rijnwoude: Kerosineleiding. Data nog onduidelijk. Hondsdijsse polder. Vervolgonderzoek door boringen. Afkleiing. Vooronderzoek door boringen.
- Voorschoten: Roucoop. Fundering, wacht op droge periode. Veurseweg. Funderingen in weiland; dito. Strandwal. Bouwlocatie: booronderzoek. Centrum. Klein bouwproject. Watertransportleiding. Doorsnijdt in O - W richting de strandwalen.
- Warmond: Lokhorst/Oud-Teylingen. Proefsleuven, zo spoedig mogelijk.